

הערות על מגילת אסתר

"לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד" (ב, י)

יש לתמוה לפי זה כיצד הרשה לעצמו מרדכי להתהלך "בכל יום ויום לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה" (להלן פסוק יא) ולא חשש שיהיו אנשים שיבחינו בהתעניינותו הגדולה ויוצאת הדופן בשלומה של אסתר ויסיקו מכך כי ככל הנראה הוא קרוב משפחה ויפרסמו זאת ועל ידי זה ייוודע לכולם מהו מוצאה?

תמיהה דומה מתעוררת בהמשך (ד, ד) כאשר אנו קוראים על מעשיה של אסתר השולחת בגדים "להלביש את מרדכי ולהסיר את שקו מעליו", וגם כאן יש לתמוה כיצד לא חששה אסתר שיהיו אנשים שיבחינו בדאגתה יוצאת הדופן למרדכי ויסיקו מכך מסקנה דומה?

ובהכרח צריך לומר שאסתר אכן שיתפה כמה מנעורותיה ומשרתיה בסודה - שמרדכי הוא דודה, והדבר אף מוכח מן האמור להלן (שם) ש"נערות אסתר וסריסיה" הם אלו שסיפרו לה על כך שמרדכי קרע את בגדיו ולבש שק ואפר, והשתא אי נימא שאיש לא ידע על הקשר ביניהם אזי לא מובן מדוע הם ראו צורך לספר לה על איזה יהודי שנוהג מנהגי אבלות בסמוך לארמון? אלא על כרחך שהם ידעו על הקשר ביניהם, וצריך לומר שאסתר עצמה סיפרה להם על כך מאחר שהיא סמכה עליהם שהם ישמרו זאת בסוד, וככל הנראה היא ראתה צורך לעשות זאת כדי שתהיה לה אפשרות לשמור על קשר כלשהו עם מרדכי, ושמה היא אף עשתה זאת בהוראתו של מרדכי מן הטעם הזה. ולפי זה אפשר ליישב בפשטות שהם אלו אשר הביאו את הבגדים למרדכי והם עשו זאת בסתר, וכמו כן הם אלו שעל ידם היה מתוודע מרדכי לשלומה של אסתר - שהרי גם קודם שנעשתה מלכה היו לה נערות ששירתו אותה כאמור לעיל (פסוק ט) - וגם זה כמובן היה נעשה בסתר.

אמנם, עדיין יש לתמוה על כך שאסתר העבירה לאחשוורוש את הידיעה על בגידתם של בגתן ותרש "בשם מרדכי" כאמור להלן (ב, כג), ולא חששה שאחשוורוש יתמה על כך שמרדכי מסר את הידיעה הזו דווקא לה ולא כפי שהיה מתבקש יותר - לממונים על בטחון המלך, ויסיק מכך כי ככל הנראה הוא קרוב משפחה?

ואפשר ליישב, שאסתר הסבירה למלך שמרדכי חשש שמא פשה הרקב אפילו בדרגים הגבוהים ביותר של הממונים על הביטחון בארמון, ואף שם מצויים בוגדים, ולכן לא הייתה לו כל ברירה אלא לספר זאת למלך עצמו או למלכה, ומאחר שלמלך עצמו לא הייתה כל אפשרות להגיע כפי שאנו למדים מדברי אסתר למרדכי להלן (ד, י-יא) הוא סיפר זאת לאסתר.

מהלך אחר ומחודש בעניין זה מצאתי בפירוש 'עקדת יצחק' על פסוקנו, וז"ל: "לא הגידה אסתר" – אף כי היו הנערות כולן הולכות אל בית המלך מעצמן או שהביאו אותן אביהן או אחיהן, נצטרך לומר שאסתר באה לבדה ולזה היה אפשר להסתיר עמה ומולדתה, אבל הדבר רחוק בעיני שתבוא אסתר על יד הסריסים ואיש אין עמה שיודע בואה שיושאל ממנה בת מי היא, כל שכן אם היה המעשה כראוי וכנאות – והוא שיוקחו כל הנערות מבית אביהן כמצות המלך שאז היה נמנע שלא יודע שלקחה מבית היהודי היושב בשער המלך? ולחשוב שהם ידעו שלקחה מבית מרדכי, אבל הוא הודיע להם איך הוא "אומן" לה לבד – "כי אין לה אב ואם", ושלא ידע בת מי היא, אלא שלהיותה יפת תואר וטובת מראה "לקחה לו לבת" – כסבור שהיא מזרע המלוכה מן הפרתמים, ומזה הטעם לא הכריחו להגיד – כי אם האומן לא ידע מנא היא ידעה! עכ"ל, ולפי זה ליתא לכל קושיותינו מעיקרא.

אמנם, מהלך זה שכולם ידעו על הקשר בין אסתר למרדכי מעורר קושי רב מצד אחר, והוא, כיצד העלה המן בדעתו להציע לאחשוורוש לתלות את מרדכי – והרי ברור הדבר שאסתר לא תיתן לדבר שכזה לקרות?

ונראה ליישב, שזו בדיוק הבעיה שעמדה בפני המן ואותה הוא הציע בפני "זרש אשתו וכל אוהביו", והם הציעו לו לנסות לעשות זאת ללא ידיעתה של אסתר, ולכן הם אמרו לו שיכין את עץ התליה עוד היום, ושלמחרת יבוא אל המלך "בבקר", הווי אומר, בתחילת הבוקר כאשר כל האנשים וכן המלכה נמים עדיין את שנתם, ואז "אמור למלך" את בקשתך לתלות את מרדכי, וכאשר יאות לכך המלך אל תתעכב אלא "ויתלו את מרדכי עליו" מיד, וכך כאשר המלכה תקום משנתה וייוודע לה את אשר אירע לא יהיה לה מה לעשות. ואכן, "וייטב הדבר בעיני המן ויעש העץ" מיד בו ביום, ולמחרת הוא אכן הגיע אל המלך "לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו" (להלן ה, ד) בשעה מוקדמת ביותר – שהרי אנו רואים שבאותה שעה אחשוורוש עדיין שכב על מיטתו וניסה להירדם כאמור בפסוקים הקודמים, אלא שהקב"ה סיכל את עצתו 'ותלו אותו ואת בניו על העץ'.

* * * *

"ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה" (ה, ט)

יש להתבונן מפני מה נמלא המן חמה על מרדכי דווקא באותו יום – והרי הוא נוכח לדעת כבר מזמן "כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו" (לעיל ג, ד) ומה נשתנה היום הזה מכל הימים?

והנה, יש לדקדק מפני מה מתארת כאן המגילה את התנהגותו של מרדכי כלפי המן במילים "ולא קם ולא זע ממנו" ולא במילים דומות למילים שבהן היא משתמשת לתיאור התנהגות זו לעיל (שם) שהן "כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו"? ועל כן נראה לומר, שעד אותו היום אמנם

מרדכי לא היה כורע ומשתחוה להמן אולם הוא היה קם מפניו לכבודו - שהרי בזה אין כל איסור, אולם באותו היום מרדכי לא עשה אפילו את זה, ועל כן שינתה המגילה בלשונה וכתבה שבאותו היום ראה המן שמרדכי אפילו "לא קם ולא זע ממנו", וכך מפרש הרלב"ג, וז"ל: "ולא קם ולא זע ממנו" - רצונו לומר, שלא קם ממקומו לכבודו ולא התנועע כלל, עכ"ל, ולפי זה מובן מאוד מדוע הוא נמלא עליו חמה דווקא באותו יום.

אמנם, הסיבה לכך שמרדכי נהג כן באותו היום איננה כתובה במגילה ועל כן אין ביכולתנו אלא לשער השערות כאלו ואחרות, ואחת מהן היא שהוא היה שקוע באותה שעה בתפילה ועל כן הוא כלל לא שם לב לכך שהמן עבר לידו, אולם המן לא הבין את זה וחשב שהוא עושה זאת בכוונה כדי לזלזל בכבודו ועל כן הוא נמלא עליו חמה.

* * * *

"ויתאפק המן ויבוא אל ביתו וישלח ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו, ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך, ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם למחר אני קרוא לה עם המלך, וכל זה איננו שווה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך" (ה, י-יג)

יש לעיין מפני מה לא הוסיף המן בסוף דבריו את המילים "ולא קם ולא זע ממני" - שהרי על כך יצא קצפו כפי שראינו?

ונראה לומר, שהמן התכוון להראות בזה לאשתו ולאוהביו עד כמה גדלה שנאתו למרדכי - שעצם מראהו של מרדכי מוציא אותו מדעתו, ופשוט.

* * * *

"ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ גבוה חמשים אמה ובבוקר אמור למלך ויתלו את מרדכי עליו ובוא עם המלך אל המשתה שמח וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ" (ה, יד)

יש לתמוה מפני מה הם יעצו להמן להכין עץ לתליה - וכי היו חסרים עצים לתליה בבתי הכלא של אחשוורוש שהיה צורך להכין אחד חדש? וצריך לומר שעץ בגובה שכזה אכן לא היה מצוי ולכן היה צורך להכינו. אמנם, הא גופא קשיא - מדוע היה כל כך חשוב להם לתלות את מרדכי על עץ כל כך גבוה דווקא? וצריך לומר שרצונם היה שהדבר יתפרסם ככל האפשר ומשום הכי

הם רצו לתלותו על עץ גבוה ככל האפשר, וכן מצאתי שפירש הראב"ע בנוסח ב' כאן, וז"ל: "גבוה חמשים אמה" – שיהיה נראה לחוץ מחצר המן, עב"ל. ובטעמו של דבר שהיה כל כך חשוב להם לפרסם את הדבר נראה, שהרי 'מה שנמנע המן עד הנה לשלוח יד במרדכי לבדו היה מפני שנחשב לו להעדר כבוד שיהיה לו ריב ומשפט נגד איש יהודי השפל בעיניו על שבלתי משתחוה לו – שלפי גדולת המן ראוי שלא ישקיף כלל על כבוד איש כמוהו או בזיונו' כלשון המלבי"ם לעיל (פסוק יא), ולכן המן הוביל להשמדת כל היהודים כדי שממילא גם מרדכי ייהרג עמיהם, אולם המן נוכח לראות שהוא כל כך שונא את מרדכי עד שאין בכוחו לחכות עוד שנה שלמה למועד השמדת כל היהודים, ולכן הוא התייעץ עם אשתו ואוהביו כיצד הוא יכול להביא למותו של מרדכי באופן מידי בלי שהדבר יחשב עבורו לפחיתות כבוד, ואלו יעצו לו שעליו להראות שמה שמפריע לו זה לא הפן האישי אלא הפן העקרוני – שמרדכי עובר על מצות המלך והדבר עלול להוביל לזלזול כללי במצוות המלך חלילה וחס, ורק בגלל זה חשוב לו להרוג את מרדכי, ולכן הם יעצו לו לפרסם את תלייתו של מרדכי ככל האפשר, שכן זה יוכיח את טיעונו של המן שהוא הרג את מרדכי אך ורק למען ישמעו וייראו.

* * * *

"ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה" (ח, טו)

יש לעיין מפני מה רק כעת יצא מרדכי "בלבוש מלכות" – והרי כבר "ביום ההוא" שנתלה המן מרדכי "בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה" (לעיל פסוק א), והמלך הסיר את טבעתו "אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי" (שם ב), ובפשטות נראה שכבר אז הוא מונה למשנה למלך, וקבלה בידינו מן המדרש שהמן ביום י"ו בניסן נתלה, ומביאים סימן מן המקרא "וישבות המן ממחרת" (יהושע ה, יב), אל תיקרי "המן" [בה"א פתוחה] אלא "המן" [בה"א קמוצה], שהוא מחרת הפסח, נמצא שנתלה בי"ו כלשון ר"י נחמיאש לעיל (ד, טז), ונמצא אם כן שמרדכי מונה למשנה למלך בט"ז ניסן, ומאז עברו יותר מחודשיים, שהרי בהמשך (פסוק ט) נאמר "ויקראו סופרי המלך בעת ההיא בחודש השלישי הוא חודש סיון בשלושה ועשרים בו" וגו', ונשאלת אם כן השאלה מדוע רק כעת יצא מרדכי "בלבוש מלכות"?

ומתחילה עלה בדעתי לומר, שבאמת ביום שנתלה המן לא מונה מרדכי למשנה למלך, ונתינת הטבעת איננה מלמדת דבר, שהרי גם להמן נתן המלך את טבעתו רק בעקבות בקשתו להשמיד את היהודים, וזה היה לאחר שהוא כבר מונה למשנה למלך, וחזינן אם כן שאין קשר בין נתינת הטבעת למינוי למשנה למלך, ואם כן הכא נמי נימא שעל אף שהמלך נתן את טבעתו למרדכי ביום שנתלה המן מכל מקום הוא לא מינהו למשנה למלך עד עתה, ועל כן רק כעת מרדכי יצא "בלבוש מלכות". אולם אף אי נימא הכי עדיין יש לתמוה מפני מה מינה אחשוורוש את מרדכי למשנה למלך רק עתה ולא קודם לכן כאשר "הגידה אסתר מה הוא לה"?

ובכלל, לענ"ד קשה להניח שהמלך יעניק את טבעתו למישהו שהוא לא המשנה למלך, שהרי נתינת הטבעת מקנה למקבלה כח בלתי מוגבל לגזור גזרות כרצונו ולא מסתבר שהמלך יעניק כוח עצום שכזה למישהו שהוא לא המשנה למלך, ואדרבה, מהמקרה של הזמן אנו למדים שאפילו משנה למלך איננו מקבל באופן אוטומטי את טבעת המלך, ואם כן לא יעלה על הדעת שמישהו שהוא לא המשנה למלך יקבל את טבעת המלך, ומעתה אם המלך העניק את טבעתו למרדכי אזי ברור הדבר שהוא מונה למשנה למלך, והדרא קושיא לדוכתא.

ועל כן נראה לי, שהסיבה לכך שמרדכי לא יצא עד עתה "בלבוש מלכות" אע"פ שהוא מונה זה מכבר למשנה למלך היא שעד עתה לא נשלחו האגרות האחרונות המבטלות את רוע הגזירה מעל היהודים, וכל עוד שלא התבטלה הגזירה מיאן מרדכי להסיר את שקו מעליו וללבוש בגדי מלכות, ועל כן רק לאחר ש"הרוכבים רצי הרכש האחשתרנים יצאו דחופים בדבר המלך והדת ניתנה בשושן הבירה" (לעיל פסוק יד) אזי "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות" וגו'.

אמנם, גם הסבר זה איננו מסתבר, שהרי לעיל (ד, ב) נאמר ש"אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק", ועל אחת כמה וכמה שאל המלך עצמו אין לבוא בלבוש שק, ועל כרחינו שמרדכי כבר הוריד את שקו מעליו כאשר הוא בא אל המלך כפי שמתואר לעיל בפסוק א' וצריך לומר, שאע"פ שהוריד את שקו מעליו מפני כבוד המלכות מכל מקום הוא מיאן ללבוש בגדי מלכות כל עוד לא בטלה הגזירה.

ואם כנים דברינו אזי מיושבת תמיהה נוספת, והיא, מדוע נאמר "והעיר שושן צהלה ושמחה" רק בפסוקנו – והרי בפשטות הצהלה והשמחה היו על ביטול הגזירה, ואם כן מקומו של משפט זה הוא כבר בפסוק הקודם לאחר שנאמר "והדת ניתנה בשושן הבירה"? אמנם, לפי מה שנתבאר נראה לומר שיציאת מרדכי "בלבוש מלכות" היא שהוכיחה ליהודי שושן מעבר לכל ספק שהגזירה אכן בטלה באופן סופי, שאם לא כן מרדכי לא היה לובש "בגדי מלכות", ועל כן רק לאחר שראו היהודים שמרדכי לבש "בגדי מלכות" אזי "והעיר שושן צהלה ושמחה".